

CIRKUSZI AKROBATIKA

Alaputatási és szakmódszertani periodika

Almássy Balázs: Cirkusz az irodalomban 12. rész

Alekszandr Kuprin: Cirkusz

„S egyszerre megint eláradt Arbuzov szíve körül az a jól ismert fizikai gyötrelem, amit már délután is érzett; feszítette a mellkasát, görcsösen szorongatta a torkát, és abban a pillanatban minden unalmas, üres és közömbös lett a számára: a zene érces hangjai is, a villanylámpák bánatos éneke is, a cirkusz is...”

Az 1870-ben született Kuprin életútjában még egyszer, utoljára együtt is fellelhetők mindazok az életvezetési elvek, melyek a hosszú XIX. században annyira áthatották az európai kultúrát: forradalmi érzület és szikár fegyelem, kalandorság és polgári beérkezetség-vágy, szociális érzékenység és önpusztító kicsapongás egyszerre jellemezték a már fiatalon a századvég orosz irodalmi köreiből otthonosan mozgó írókat.

A korán félárvaságra, majd állami gondozásba került Kuprin idejében az elszegényedett, hányatott sorsú fiúk fölemelkedésének szinte egyedüli terepeként a hadsereg szolgált, amit azonban ő a kadétiskola elvégzése és egy rövidebb szolgálati időszak után hamar maga mögött hagyott, hogy aztán Oroszországot keresztül-kasul bejárva elkezdjen, majd félbehagyjon vagy egy tucat szakmunkás és polgári pályát a rakodómunkástól a fodrászon, halászon, templomi kórustagon és jószágigazgatón át az újságíróig és cirkuszszerzőig. Az ezenközben megszerzett élményeket viszont folyamatosan átmentette - a magában egyébként már fiatalon megsejtett tehetsége nyomán - az irodalomba is. Rövidebb elbeszélései nyomán hamar megkedveli Csehov, akit a fiatal író 1899-ben személyesen fel is keres jaltai villájában. Feltehetőleg ekkor vázolhatta fel cirkuszszerzői emlékeiből merítve *Cirkusz* című novellájának laza vázát, melyhez később az orvosi szimptomák és az anatómiai leírások pontosításakor a mellesleg orvosi végzettséggel rendelkező Csehov szolgált részletekkel. Akár úgy is fogalmazhatnánk: Csehov segítette Kuprinnak Arbuzov alakját húsvér hőssé formálni.

Arbuzovnak, a cirkuszi díjbirkózónak tragikus történetéről az akkor már szinte élő szentként tisztelt Tolsztoj magától Csehovtól értesült.¹ Őt annyira megindította a cirkuszi elbeszélés, hogy hamarjában fogadta Kuprint, s később is csak a legnagyobb elismeréssel szólt róla.

Milyen ember Kuprin *Cirkuszának* főhőse? Apostol András egy tanulmányában² - talán túl

általánosítva is - fizikailag és lelkileg gyenge hősökként tünteti fel Kuprin alakjait, így Arbuzovot is, megfélekezve a cselekvéseinkre, döntéseinkre sokszor determináló erővel ható külső vagy épp belső körülmények hatalmáról, melynek áldozata lett a birkózó is.

A cirkusz külvilágtól elzárt terében, saját *mundus conclusus*ában az artistaszámok kunsztjait nézve sokszor nem is az a legmegkapóbb, hogy valóságnak tűnik az illúzió, hanem éppen ellenkezőleg: amit illúziónak vélünk, az maga a valóság.

A trapéz ténylegesen a beláthatatlan magasban himbálózik, a légtornászok valóban repülnek a levegőben, az equilibrista valóban rácáfol az emberi test fizikai korlátaira, egyáltalán: a lehetetlen kerül a legközvetlenebb módon fizikai közelségbe.

De a számok végeztével a porond köréből kilépő s a függönyök mögé szaladó bohócok felett is megtörik a varázs, „*fehér arcukon fekete és málnapiros foltok virítottak. Mintha ottfelejtették volna arcukon a széles, bárgyú mosolyt, keblük azonban hevesen zihált a megerőltető szaltó mortálék után.*”, s a takarásban már a rendkívüli légtornászlányon is észrevenni, „*hogy zihál Henrietta keble, és milyen lázasan lüktetnek halántékán a finom, kék erek...*”³

Az aréna és a város, azaz a két szimultán világ közötti divergencia fejeződik ki áttételesen az olasz Antonio Battisto akrobata arcán is: „*ha eltűnt róla a nevetés, komor, borongós, csaknem tragikus kifejezést öltött, s ez a változás oly gyorsan és váratlanul történt, hogy szinte úgy látszott, mintha ennek az embernek két arca volna, az egyik nevető, a másik komoly, s e két arcot rejtélyes módon tetszése szerint tudta váltogatni.*”⁴

A cirkusz olyan fokon kíván tévedhetetlen ritmusérzékét, tökéletességet, könnyedséget és pontosságot, ahogy az a valóságban nem létezik, e nélkül azonban megbukik a produkció, sőt meghalhat az artista. Ahogy azonban a tévedésnek nincs helye a cirkusz univerzumában, úgy az ott megvalósuló tökéletesség sem emelhető át a realitásba.

A két valóság közötti átjárás ikonikus alakja Luhovicin doktor, a púpos cirkuszi orvos, akinek feladata a középkor udvari törpéinek munkájához hasonlatos: ebben a világban neki kell a határait, tehát a biológiai korlátait tudomásul nem vevő cirkuszművészt saját képességeinek végességére figyelmeztetni, noha „*a cirkuszban csak nagyon ritkán vették igénybe orvosi segítségét, mert azok, akik ebben a világban élnek, a maguk jól bevált módszereivel gyógyítják a sérüléseket (...)*”⁵

Arbuzov őt keresi fel általános rossz közérzetével a döntő mérkőzés reggelén. Betegségével mintha

Hoffmann vagy Dosztojevszkij hasonmástörténeteibe csöppennék újra, azzal a különbséggel, hogy itt két ember helyett egy testben birkózik a beteg ember és a rettenthetetlen bajnok: ha enged a realitásnak és az orvos szavának, akkor eláll a tétmérkőzéstől ezen az estén, ha azonban cirkuszművészként gondolkodik, akkor erre nem is gondolhat. Nem futamodhat meg oroszként Oroszországban amerikai kihívója elől. El sem halasztathatja a mérkőzést, hisz a cirkuszigazgató külön is felhívja figyelmét, hogy ez a farsang utolsó napja. Az orosz farsangnak, mint a közösségi szinten megvalósuló tradicionális alakoskodásnak böjt előtti utolsó, esős napja adja az elbeszélés keretét, s neki, a bajnoki szerepkör ünnepeit és körülrajongott jelmezeként viselőjeként is helyt kell állnia.

A díjbirkózó pedig hiába igyekszik a kellemetlen közérzetből az ismert módszerekkel (ital, alvás) más állapotba kerülni, hiába várja, hogy a porond varázskörébe belépve újra minden rendben lesz, az egészségtelenül túlhajtott fiatal szív erről már nem vesz tudomást, s Arbuzov, mikor tekintete *„először találkozott az amerikai apró, kék szeméből feléje lövellő szúrós és hideg pillantással, megértette, hogy a mai mérkőzés sorsa már eldőlt.”*⁶

1 Lásd erről részletesen: <http://www.unesco.ru/en/?module=news&action=view&id=132>

2 In: Alekszandr Puskin: Párbaj. Regény és elbeszélések. Bp., 1980, Európa Könyvkiadó. Utószót írta: Apostol András. 387-389. o.

3 In: id. mű 338-339. o.

4 In: id. mű 328. o.

5 In: id. mű 317. o.

6 In: id. mű 343. o.

megjelenik minden negyedévben